

Jaarboek Kasteel Keukenhof
Bijdragen tot de geschiedenis van het kasteel
en het landgoed

IX

Eerder verschenen in de reeks *Jaarboek Kasteel Keukenhof*:

- I *Keukenhof: een kasteel aan de duinrand* (2007)
- II *Kasteel Keukenhof: uit porseleinkamer en boekentoren* (2008)
- III *Kunst, natuur en techniek op en rond kasteel Keukenhof* (2009)
- IV *Zeehelden, kooplieden, lords en ladies op kasteel Keukenhof* (2010)
- V *Dagboek van een reis naar Japan (1855), waaiers en Amerikaanse meisjesboeken op kasteel Keukenhof* (2011)
- VI *Globes, oorkonden en botanica op kasteel Keukenhof* (2012)
- VII *Kasteel Keukenhof: schilders en schrijvers* (2013)
- VIII *Kasteel Keukenhof: huis en haard* (2015)

Kasteel Keukenhof: cultureel erfgoed in en om het kasteel

Hilversum
Verloren
2018

Het *Jaarboek Kasteel Keukenhof* is gewijd aan de geschiedenis van het kasteel en het landgoed en bevat bijdragen met betrekking tot deze onderwerpen in de ruimste zin.

Redactiesecretaris:

Ignus Maes
p/a Stationsweg 166a
2161 AM Lisse

Redactie: Dr. Gerard Jaspers
Drs. Marten Hofstede

Website: www.kasteelkeukenhof.nl

Deze uitgave werd financieel ondersteund door de Stichting Graaf Carel van Lynden.

De foto's zijn gemaakt door Rob Kind te Lisse, tenzij anders wordt vermeld.

Op de omslag: vogelvlucht vanuit de oostgevel van het kasteel, gemaakt met een drone in 2016 door Dennis Kuik; op de achterzijde, Catharina Jacobsdr. van der Graeff (p. 45) en tekening van Isola Madre (p. 74).

ISBN 978 90 8704 762 7

© Stichting Kasteel Keukenhof & Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Robert Koopman, Hilversum

Typografie: Rombus, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Ten geleide BART SIEMERINK	7
De restauratie van het bakhuisje en de karnmolen van de Hofboerderij LEO WEVERS	10
De evacuatie van de schilderijen van kasteel Keukenhof in de jaren 1943-1944 en hun terugkeer GERARD JASPERS	26
Journaal van een reis door Zwitserland, Italië en Frankrijk in 1805 ANNECHIEN BERTHEUX	57
Kroniek van ‘een allergelukkigst huwelijk’ GERARD JASPERS	81
Papieren behangsels in kasteel Keukenhof BÉATRICE RÂTEL, IN SAMENWERKING MET ANNECHIEN BERTHEUX	93
In Museum De Lakenhal ‘per abuis achtergebleven’ GERARD JASPERS	116
Over de auteurs	124

Ten geleide

Landgoed Keukenhof is na 375 jaar nog springlevend. Het is een prachtige buitenplaats midden in de Bollenstreek, waar tal van activiteiten plaatsvinden. Cultuur, educatie, natuur, bollen- en veeteelt, historie en de bloemententoonstelling. Georganiseerd door enthousiaste bestuurders, medewerkers en vrijwilligers. En iedereen is even trots op Keukenhof.

Dat landgoed moet vooruitkijken, maar de rijke geschiedenis van kasteel Keukenhof vastleggen is ook belangrijk. Onze wortels zijn stevig; vanuit die gezonde basis bouwen wij voort. Daarom is het zo belangrijk dat er een groep vrijwilligers is die de afgelopen jaren ziel en zaligheid heeft gestoken in de vervaardiging van *Jaarboek* nummer IX. Waarin weer een stuk van onze geschiedenis is vastgelegd. Wij zijn trots en dankbaar dat zij dit voor Keukenhof hebben willen doen.

Maar liefst zes artikelen maken samen dit *Jaarboek* IX. Prachtige verhalen met wetenswaardigheden die niet verloren mogen gaan. De restauratie van het Bakhuisje en de Karnmolen van de Hofboerderij wordt vastgelegd. Dit project is uitgevoerd in 2017 op basis van een al eerder gemaakt ontwerp door Leo Wevers. De evacuatie van de schilderijen van kasteel Keukenhof in de jaren 1943-1944 en hun terugkeer na de bevrijding wordt door Gerard Jaspers verteld. Een negentiende-eeuws journaal van een reis door Zwitserland, Italië en Frankrijk, wordt beschreven door Annechien Bertheux. We treffen een kroniek van een ‘allergelukkigst huwelijk’, verteld door Gerard Jaspers. Onderzoek is gedaan naar de papieren wandbekleding op Keukenhof door Béatrice Râtel, met medewerking van Annechien Bertheux. In Museum De Lakenhal is ‘per abuis’ een schilderij achtergebleven, dat in 2017 zijn weg weer vond naar het kasteel; Gerard Jaspers geeft er een beschrijving van.

In november 2015 is het laatste *Jaarboek Kasteel Keukenhof* uitgekomen: *Jaarboek* VIII, dat is uitgereikt aan Gerard Jaspers (afb. 1). Sinds die tijd is er veel gebeurd op en rond Keukenhof. Zo overleed in 2015 Anna Cecilia barones Wittert van Hoogland-van de Poll. Zij was als twintigjarige Heemstedse jonkvrouwe van 1935 tot december 1940 met Graaf Carel van Lynden getrouwd. In 1939 werd haar dochter Irene geboren. Op 20 maart 2015 werd haar honderdste verjaardag op Keukenhof gevierd.

Naast de in dit *Jaarboek* gepubliceerde artikelen is een aantal belangrijke restauratieprojecten uitgevoerd. Zo zijn in 2017 de stallen van boer Van Eijk naast de Hofboerderij gesloopt. Daarmee is er weer een mooi zicht vanaf de Hofboerderij naar de achtergelegen weilanden en bospartijen ontstaan. Dit jaar

Afb.1 De uitreiking van Jaarboek VIII aan Gerard Jaspers.

werden ook een paar niet-historische kleine gebouwtjes verwijderd, zodat de omgeving rondom het kasteel beter tot zijn recht komt. In 2018 werden de tweede en derde verdieping van het kasteel gerestaureerd, zodat daar de bediendenvertrekken in ere hersteld kunnen worden. Daarmee kan het complete verhaal van kasteel Keukenhof tijdens de rondleidingen worden verteld. Gelijktijdig met dit project werd het zeventiende-eeuwse goudleerbehang in de torenkamer gerestaureerd. Ook is in 2018 het Zwitserse Speelhuis gerestaureerd, waarbij extra aandacht geschonken is aan het zichtbaar maken van de mooie houten constructie van de kap.

In 2017 kwam door een schenking van de Van Lynden Society een ‘familie Van Lynden’ bureau dat ooit toebehoorde aan J.C.E. graaf van Lynden ofwel ‘goeie Carel’ terug in het kasteel (afb.1).

Op 1 januari 2016 fuseerden de Stichting Kasteel Keukenhof en de stichting die eigenaar was van de bloemententoonstelling Keukenhof. Tot die tijd was de bloemententoonstelling huurder van Landgoed Keukenhof. Na een lange voorbereidingstijd lukte het, na een interventie van de burgemeester van Lisse, mevrouw Lies Spruit, uiteindelijk om de fusie tot stand te brengen. Het resul-

Afb.2 Het geschonken bureau met alle kenmerken van de adellijke familie Van Lynden.

taat is een verenigd Keukenhof, eigendom van Stichting Graaf Carel van Lynden, genoemd naar de laatste graaf. Deze stichting kreeg nieuwe bestuursleden en is in staat om de continuïteit van Keukenhof te waarborgen. Een landgoed van 238 hectare, met 15 rijksmonumenten, dat is opengesteld voor het publiek.

Voor een goede uitvoering van de werkzaamheden en voor een goede, moderne beleidsmatige structuur is Keukenhof BV opgericht als 100% dochter van de stichting. Met 50 medewerkers in vaste dienst, 150 vrijwilligers, vele vrienden en partners zien we zo een gezonde toekomst tegemoet voor de bruisende, historische buitenplaats Landgoed Keukenhof.

Bart Siemerink, directeur Keukenhof BV

De restauratie van het bakhuisje en de karmolen van de Hofboerderij

LEO WEVERS

Inleiding

In de periode 2010-2011 werd de Hofboerderij tegelijk met het kasteel Keukenhof gerestaureerd. Bij de toenmalige restauratie was men niet aan het herstel van de karmolen en het bakhuisje toegekomen, zodat die sindsdien nog op restauratie wachtten. In de periode november 2016-maart 2017 werden beide bouwdelen uiteindelijk gerestaureerd in opdracht van de Stichting Graaf Carel van Lynden, waarbij de uitvoering werd toevertrouwd aan de firma De Vink Restauratiewerken en ondergetekende als restauratiearchitect optrad namens het architectenbureau Wevers & Van Luipen. Het hier volgende artikel omvat het restauratieverslag van de karmolen en het bakhuisje en wordt voorafgegaan door een samenvatting van de bouwgeschiedenis van deze bouwdelen van de Hofboerderij.

De bouwgeschiedenis

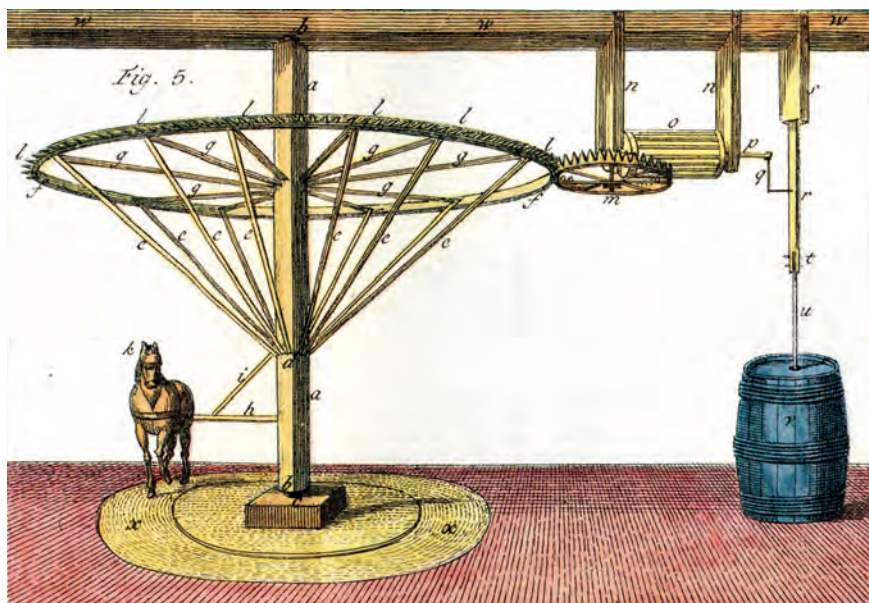
De bouwgeschiedenis van de Hofboerderij gaat terug tot 1643. Adriaen Block, de bouwheer van het kasteel Keukenhof in 1641, bezat diverse percelen en bouwde twee jaar later de krukhuisboerderij. In de verpondingsregisters werd hij aangeslagen voor de verponding van drie gulden.¹ In een latere bouwfase, vermoedelijk in de periode tweede helft van de zeventiende eeuw, werd het stalgedeelte met één travée verlengd en werd haaks hierop een schuur aangebouwd.

In de koopakte van 2 november 1809 wordt de boerderij omschreven als *‘ene capitale en weldoortimmerde huismanswoning voorzien van een stalling, ruime schuur, zomerhuis, wagenhuis, karmolen, capitale kelder en varkenshokken, tuin en boomgaard’*.² Hieruit kan afgeleid worden dat de Hofboerderij al ruim vóór 1809 een karmolen had gekregen, vermoedelijk in de eerste helft van de achttiende eeuw.

Het ontstaan van karmmolens gaat namelijk terug tot het begin van de achttiende eeuw. Vanwege de beperkte houdbaarheid van melk werd het merendeel daarvan verwerkt tot boter en kaas, hetgeen tot de achttiende eeuw handmatig geschiedde. Vergelijkbaar met het kloppen van slagroom werd door heen

1 Hulkenberg 1975, 32.

2 Hulkenberg 1975, 144.

Afb. 1 Gravure van de karnmolen.

en weer schudden van een stok met een breed uiteinde de melk tot room verwerkt.³ Bij de karnmolen werd dit proces gemechaniseerd, waarbij deze stok – ook wel pols genoemd – via een krukas op en neer bewogen werd (afb. 1). De krukas werd aangedreven door een tandrad, dat op zijn beurt weer aangedreven werd door een rondjes lopende hond of paard. Het houten mechaniek van de karnmolen was reeds eerder ontwikkeld vanuit de molenbouw, terwijl de gebouwtjes waarin de karnmolens apart werden ondergebracht – de karnhuizen – een nieuw typologisch verschijnsel bij de boerderijen in het Hollandse weidegebied werden.

In de houtconstructie van het huidige karnhuis zijn nog de sporen van de bevestiging van de bovenzijde van het rad alsmede sporen van de ophanging van twee aandrijfassen zichtbaar. Hierbij is het mogelijk dat de aandrijfassen aan de oostzijde de oudste plaats van de karnton was, die dan in het karnhuis gestaan zou moeten hebben.

De bouw van de karnmolen geschiedde één bouwphase vóór de bouw van het bakhuisje, dat tussen het woonhuisgedeelte van de Hofboerderij en het karnhuis in is gelegen. Hierop wijst het gegeven dat de westgevel van het bakhuisje niet in gemetseld verband staat met de noordgevel van de karnmolen. Hoewel het metselwerk van beide bouwdelen met elkaar overeenkomt qua steenformaat en lagenmaat, moet het bakhuisje ná het karnhuis tot stand zijn gekomen.⁴ Het bakhuisje werd kennelijk in de tweede helft van de achttiende eeuw

³ Scheffer en Van Lit 2006, 81.

⁴ Baksteenformaat 18,5 x 9,0 x 4 cm met een tienlagenmaat van 46 cm.

Afb. 2 Werkkeuken van de boerderij met de koelbak in 2013.

aanvankelijk zonder bakoven gebouwd, aangezien de bakoven niet in verband met het huisje werd gemetseld en slechts door middel van een inkassing aan de kopgevel gekoppeld was. Omdat het steenformaat van de oven identiek is aan dat van het karnhuis en bakhuisje is het aannemelijk dat alle bouwdelen relatief kort na elkaar gerealiseerd werden. Op de draagbalk van de rookvang van de schouw in het bakhuisje zijn diverse inscripties aanwezig, waaronder de getallen 1767 en 181 J, waaruit mogelijk afgeleid mag worden dat het bakhuisje in of vóór 1767 tot stand kan zijn gekomen. Overigens zijn er sporen van een lagere daklijn van het bakhuisje, zodat het mogelijk is dat er al een ander bouwwerk tussen de karmolen en het woonhuisgedeelte van de boerderij stond, vóór de bouw van het huidige bakhuisje.

In 1812 werd de karmolen vermoedelijk gemoderniseerd. De ‘Hofstede Het Keukenhof’ had namelijk in de *Leydse Courant* op 11 december 1811 een advertentie voor de verkoping van hakhout en diverse bouwmaterialen, waarbij tevens vermeld stond “*Iemant een KARMOOLEN te Koop hebbende, adresseere zig met gefranqueerde Brieven aan voornoemde Tuinman*”.

Waarschijnlijk werd kort hierna een karmolen uit de regio gekocht en in het karnhuis op de Hofboerderij geplaatst.

Mogelijk hield de vernieuwing van de karmolen verband met een door Johannes Le Francq van Berkhey beschreven tendens om de zuivel- en voedselbereiding te verplaatsen naar een al dan niet apart vertrek.⁵ Dit werd het zomer-

⁵ Johannes Le Francq van Berkhey publiceerde tussen 1805 en 1811 zes delen over de ‘Natuurlijke historie van het rundvee in Holland’, waarbij allerlei aspecten van het functioneren van

Afb.3 Detail van de kadastrale kaart uit 1832 met het bakhuis en de karmolen. www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl

of bakhuis genoemd, alwaar enkele functies, zoals het spoelen van melkbussen, ondergebracht werden. Mogelijk werd in deze tijd in het bakhuisje het waterfornuis ingebouwd.

Zoals reeds vermeld zijn er in de houtconstructie van het huidige karnhuis sporen van de bevestiging van de ophanging van twee aandrijfassen aangetroffen, waarbij mogelijk de aandrijf-as aan de oostzijde de oudste plaats van de karnton was, en die aan de noordzijde later aangebracht zou zijn. In de noordgevel van het karnhuis is de doorvoer nog zichtbaar van de aandrijf-as, die naar de werkkeuken in de Hofboerderij liep, alwaar de karnton in een latere fase opgesteld heeft gestaan. In de werkkeuken bevond zich dan ook de koelbak (afb. 2).⁶ Het is daarom aannemelijk dat omstreeks 1812 niet alleen het mechaniek van de karmolen vernieuwd werd, maar dat daarmee samenhangend tevens modernisering in de werkkeuken en in het bakhuisje werden doorgevoerd.

Op de kadastrale minuut van 1832 zijn het huidige karnhuis en bakhuisje reeds weergegeven (afb. 3). De uitbouw onder het lessenaarsdak aan de westzijde van het karnhuisje is op de kadastrale minuut circa twee meter korter dan de huidige. Omdat in het huidige laat negentiende-eeuwse metselwerk van de uitbouw geen bouwnaad te zien is, is het aannemelijk dat de aanbouw aanvankelijk ook als houtbouw met gepotdekselde delen opgetrokken was en dat deze later in de negentiende eeuw vervangen werd in baksteenwerk.

De verlenging van de aanbouw tegen de karmolen werd vermoedelijk pas in de tweede helft van de negentiende eeuw uitgevoerd. De gevels werden uitgevoerd in halfsteensverband in bakstenen in waalformaat. Het metselwerk komt daarbij overeen met dat van de klamp van de zuidgevel van het stalgedeelte van de Hofboerderij, die vermoedelijk tegelijkertijd vervangen werd.⁷ In de uit-

boerderijen beschreven werden. Uit: Scheffer en Van Lit 2006, 82 en 87.

⁶ Hoewel de huidige geknikte wand twintigste-eeuws is, kan de huidige indeling al wel in het begin van de negentiende eeuw ontstaan zijn.

⁷ Metselsteen aankapping karmolen: 22 x 11 x 5,5 cm met een tienlagenmaat van 61 cm.

Afb. 4 De zuidzijde in oktober 1968 nog niet van de schuifdeur voorzien. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, inv.nr. 120.988.

Afb. 5 De oostzijde van het bakhuisje in augustus 1977. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, inv.nr. 188.552.

bouw of aankapping van het karnhuis werd tijdens deze verbouwing eveneens de huidige waterpomp met een gemetselde onderbouw ingebracht.

Mogelijk werd de verlenging en verstening van de uitbouw van het karnhuis uitgevoerd in de jaren 1960 van de negentiende eeuw, tijdens de grote verbouwing van het kasteel naar plannen van architect Elie Saraber in opdracht van het echtpaar Van Pallandt-Steengracht van Oostkapelle.

In de twintigste eeuw werd weinig meer veranderd aan het karnhuis en het bakhuisje. Bovendien werd er in de tweede helft van de twintigste eeuw nauwelijks of geen onderhoud meer verricht aan het bakhuisje. De foto's van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg uit de jaren 1960 en 1970 laten het verval dan ook goed zien (afb. 4 en 5).

Nadat het kasteelcomplex in 2003 in handen was gekomen van de Stichting Kasteel Keukenhof werden er geleidelijk aan plannen voor het herstel van het landgoed ontwikkeld. In 2010-2011 leidde dat uiteindelijk tot een grote restauratiecampagne, waarbij naast het kasteel ook de Hofboerderij gerestaureerd werd. De restauratie van de Hofboerderij vond plaats naar het restauratieplan van GVB-architecten en werd uitgevoerd door aannemingsbedrijf Du Prie uit Leiden. De bouwbegeleiding werd door de heer I.M. Maes gedaan namens het bestuur van Stichting Kasteel Keukenhof. Tijdens de restauratie bleek de kapconstructie van het bakhuisje dusdanig slecht, dat besloten werd deze te verwijderen en te vervangen door een nooddak. Vanwege de beperkte financiële middelen werden verder geen restauratiewerkzaamheden aan het bakhuisje en de karmolen uitgevoerd (afb. 6 en 7).⁸

⁸ Vriendelijke mededeling dhr. I.M. Maes.